

N E M Z E T I T Á R S A L K O D Ó

Május 30dik napján 1837.

Ú T A Z Á S O K ,

nemes Torda vármegye alsó kerületének nevezetesebb járásaiban.

(V é g z e t .)

Legnevezetesebb a' három hasadékok között, az országszerte híres t o r d a h a s a d é k a . Ennek , 50 — 40 magasságu falai, függő-eléhajlott — vagy megdült helyezetekben emelkednek ég felé, egymástól egészen különvált és különválendő hasadékokban. Függőleg álló testeket, fekvőknél hosszabbaknak látó szem magasabbaknak látja ezen falakat is valóságos magasságaiknál, és az ily rémletes látványok által, feszült munkásságra lobbant képző-tehetség még magasabra nyújtja őket, fellegekig fel. Láttani (optikai) képzetekből folyó lánczazata az eszmének elszakad, midőn leomlással fenyegető szirt áll ember előtt, 's az ész életszeretettel és látványgyal kezd küszködni, midőn az első visszalépést, a' második továbbhaladást tanácsol; végre remény éled, hőssé változik a' félénk, és mérész lépésekkel túlhalad rémítő kőszalán. Félelem és kétkedés nem is ok nélkületes, mert egy történetesen leomló kódarab, úgy összetörné az embert, hogy csak fel-

Első felelesztendő.

támadás angyalai szedhetnék egybe porait. A' hasadék fenekének szélessége, 2 — 5, 8 — 10 öl, tetője szélessége pedig 12 — 20 — 25 öl, hosszúsága 250 — 300 öl, szemmérték szerint. Keresztül foly a' hasadékon egy kis folyam, az úgy nevezett H e s d á t p a t a k, mely mind a' két torkánál malmot forgat. — Ezen folyamban gázolva, vagy fenekéből kiálló kődarabok éles csucsain lépdelve lehet végig utazni a' hasadékon, és sokszor megtörténik hogy súlyegyent veszve, kövák honába suppan az ember és jól megázik. — Hasadék közepén, egymással átteilenben, víz felületén feljül 8 — 10 függő öllel, vannak két barlangok, melyek a' hasadék léte előtt egy egészet tettek, torkolata mind kettőnek kőfalakkal bé van rakva és ezeken lölyukak's ajtók hagyva. Ellenség elleni védhelyek voltak ezek, hajdani véres évszázadokban; feljül és alól a' hasadék öblei is elváltak zárva, falfalakkal vagy karózatokkal (pallisade), melyeknek sziklába vésett némely fészkei ma is láthatók. Szomorú évszázadok szomorú jelei!! B a j k a v á r a n a k nevezik a' jobb oldalbani barlangot, melyben Bajka nevű haramiakapitány bándájával tartózkodott kuruczvilágkor. Tonnabolthoz hasonló mind a' két barlang; Bajkaéba elfér mintegy 100 ember, mely végzeténél két ágokra oszlik; sokkal szűkebb, de hosszabb a' másik barlang, mintegy 25 öl hosszúságú, mely vége felé úgy elszűkül, hogy benne tovább haladni nem lehet. Czirázatokat képző cseppkő egyikben sincs, hanem csak szabálytalan.

A' második hasadék közel van a' torda-kolozsvári posta úthoz, Tur és Koppán között. Ez kisebb mértékre vett mintája tordahasadékának, vannak apró barlangai; Koppán felőli torkához közel, azon kútfő mellett, melynek vizét

a' rómaiak várak felé vezették volt, kősziklák képzének egy kis természetes várat, mely körül szembetűnőleg látszik azon erő nagyhatása, mely kérdéses szikláinkat megszagatta.

A' harmadik vagyon Berkesen alól, a' már egyszer említett tordai erdő tetőjén, melyet Király erdőnek neveznek. Erről nincs mit írni, de még is megérdemli hogy keréskül menjünk rajta, az erdőbe: nem azért, hogy valami csudálatos növésű fákat lássunk benne, mert ezeket a' szomszédok erőhatalommal földig lepusztították, míg Torda főnökei megakadályoztatásról tanácskoztak; — nem erdő látni tehát, hanem ásványokat keresni lépünk bé ide. De vigyázzunk, az Istenért jól vigyázzunk; ne mondjuk hogy tordaiak vagyunk, mert: ha ezt mondjuk: lelkünket, apánkat, anyánkat, idvességünket, vérünket, urvacsoránkat, szentünket, Krisztusunkat, Istenünket összekároholják; tatár módjára megkinoznak, vérünket kiontják, agyon vernek, Aranyosba fullasztanak az érdekes szomszédok. Itt a' véres helyekre hányjunk földet és követ, hogy nőjjenek dombok az ártatlan véromlások emlékére, és a' békes Erdélyben élő gonosz emberek gyalázatára.

Sárga- veres és szürke mészsiklák fedezik az erdő északi oldalát, melyekből agyag- és fővénkő bércek vonulnak dél és délnyugot felé. Ezeknek kezdeténél találhatik: mészkő töredék (kalk breccia), melyből igen jó építészeti meszet lehet égetni. Vaskő van, a' magyarospataka vereskő felőli ágának kezdete felett, mely valaha művelésben volt. Kénkavics a' nevezett patakban és a' farkasvölgy patakának sűgőpatakkali egyesületénél, mely is arra mutat, hogy ezen helyeken nemes érczeket is lehetne ta-

lálni; jelesen pedig a' sűgópatak feletti kénkavics-fészek felett — farkasvölgy-pataka és ol-tárkő között — az hol n. keletfelé nyúlik egy vékony kavicsér, mely is nagyon hihetőleg ér-czes klufta. A' tekintőkö oldalából (kár-páti fővényből) valaha aranyat választottak ki. A' berkesi torkon alól, a' sűgópatak balpartja feletti domb olyan fehér agyaggal gazdag, mely-ből faművekre és falra fehérfestéket lehet készi-teni, ez hihetőleg; mészs-pát korhadásból szár-mazott. Ugyancsak a' sűgópatak balpartja felett, a' már említett kénkavics fészken kevés-sel alól, tim-só föld és szűz tim-só bőven talál-tatik, *) e' körül pedig veres és sárga va-sok-rás agyag melyekből hasonló színű festé-ket lehet készíteni és készítenek is faművekre és falra. Az erdő alatt folyó Aranyosban lehet ta-lálni: ákhátot, kárniozt, kálcedont, veres jász-pist, de igen apró darabokban, melyeket a' Toroczkó felőli patakok hoznak e' nagyobb folyóba; mosnak itt aranyat is, vala-mint Torda mellett is; ezeken kívül láthatni itt, többféle földalkattani kődarabokat is, melyeket havasokról hord le az Aranyos.

Utazzunk már e' szerencsétlen erdőből ke-letészak felé, bérceztetőn, vissza tordahasadéká-hoz. Félórányi útazásunk után — mely nem kön-nyű — magas dio- és cseresznyefák között egy kis tornyos fatemplomat találunk, mely Monosz-teria név alatt vidékünkben ismeretes, de itt Re-mete nem lakik, hanem a' felső peterdi oláh pap jár-fel isteni szolgálatra. Innen egy köves és me-redekes út vezérel le délfelőli oldalon torda ha-

*) Ha ide, a' tordaiak tim-sófőző-gyárt állítanának, nem kellene drága pénzen venniék a' külföldről hozott tim-sót a' timároknak, szőcsöknek, szijgyártóknak 's a' t.

sadékhöz, mely gyönyörű kilátásokon kívül, némely ásvány darabokkal is kedveskedik u. m. kárniollal, tojás idomu jó lágy kővakóval, rozsakavicsesal, és echinittel. Midőn egy malmat látandunk, fűzfák között, hagyjuk el a' feléje kanyaradó utat és balra térve egy más úton lejtünk Tordahasadéka felé: ebben le a' vizig azon Vulkán koholta köveket, melyekről fennebb említés volt megláthatjuk. Ha Monostériától egyenesen közép Peterd felé lejtünk, hozzája közel, egy malom feletti árakban, piksziseknek, asztaltáblaknak, díszedényeknek kisimítható szép kárpáti fővénykövet és fekete lidit-tet, találhatunk, — Magában pedig a' hasadéokban találunk: selénitet igen szép alakzatban, és mészpát kristályokat, melyeknek tetejökbe kavics van nőve. Lehetnéha itt, kőévált pénz idomu csigákat is találni (helicit), melyeket Hesdátról hoz le magával a' patak; sz. László pénzeinek nevezi ezeket a' köznép 's még némely, egyébiránt tanolt emberek se hiszik, hogy csigaváltozványok lennének.

Tordahasadékaról van két népmonda: egyik regéli hogy midőn sz. László király, kúnokkal hadakozott volna, a' két ellenséges tábor bérceztetőn foglalt helyet egymással szemben, midőn sz. László könyörgésére, meghasadott a' hegy, hogy táborára ellenség ne csaphasson, mutatják itt a' király lova patkójának is nyomát, ki a' hasadékon keresztül ugratott, melyből azt következtetik hogy ellenség felől maradott volt, könyörgése teljesedésekor. A' második monda pedig regéli: hogy Dáriusz király szitákkal hadakozásakor, tordahasadéki üregekbe rejtette kincseit, pedig őtet soha se látta Erdély. Ez a' monda hívott és hívú ide sokszor könnyen gazdagod-

ni kívánó szerencsehősöket, kik vagy üregekben hagyák fogaikat, mint kéményseprő Kis, vagy pedig lesütött fővel térnek vissza, mint 1836ban Friedman izraelita, az isméretes archicsaló.

Tordahasadékából, kérdéses bérczünk délfelöli oldala alatt, haladjunk tovább. Utunkban egy kaptatón fogunk átmenni Szindre. Kaptató körül megfogjuk látni azon sziklákat, melyekből fűrésztették a' rómaiak Salinae várának köveit; Szind felett pedig, azon porcellán agyag fészket, melyből a' batizi, nagy görgényi s a' t. porcellán gyárokba hordják az agyagat; Szinden alól pedig találunk kréta palát, melyet használnak a' tordai szabók; Szind és Koppán között találunk alabástromot, szép fejért, Koppánon feljül pedig, tur-koppánhasadékban mária üveget. Leirt fordulatunkról azonban jegyezzük meg, hogy nem egészen tartozik Torda lakköréhez, a' mi ehhez tartozik belőle, a' királyerdő és a' tordahasadék mellett hestáterdő.

Forduljunk még egyszer vissza, városunk mezőség felöli lakköréhez: itt találunk közönséges gipszet az egyesült görög vallásnak temploma mellől sóagnak felé haladó út körében; gömbölyű, karika idomu és idomtalan fővénykövet a' butorom körül; agyag és mészmárgát s melassát, a' szénamezőken; lenni kell ezek között köszénnek is, melyet felkeresni hasznos és szükséges lenne a' fátlan városnak.

Torda Florája gazdag. Vannak havasi, mezei, réti, mocsári és vízínövényei, oly nagy számmal hogy előszámláltatások igen hosszas és unalmas névlaistromat szülné. Koszoruba fűzem tehát Floránknak csak érdekesebb növényeit, melyben magyar nevük után tett: o. orvosi, o. o.

olajos, f. festő, k. k. kost, k. készlet (manufac-tur), m. mérges, cs. cserlő, e. erdősz növények jelei; a' jeltelenek pedig nem mindenhol termők*).

Az állatországból, honi vagy honosított szelid állatok fejez b i v a l o n, ő s z v é r e n é s p á v á n kívül hasznokhoz mérséklett számmal tenyésztetnek városunkban; de nemesítésekre még nem sok figyelem van fordítva.

Vadállatok seregeiből, emlőseink között nevezetesebbek: a' s ű l d i s z n ó; e v é t m ó k u s; mezei nyúl; közönséges borz; görény és közönséges menyét; hör cs ő g m u r m u t é r; róka eb; farkas eb, mely néha csapatonként tanyázik tavak körüli náderdőinkben; közeli havasokról ő z i s j ő l e a' király erdőbe; közönséges vidra lappang az Aranyos martjaiban, és vízi cziczka n.

Szárnyas állatok tarka seregéből, oly sok vad madaraink vannak, hogy Torda lakkörét, úgy lehet nézni, mint honi madaraink egyik gazdag fészket. A' király erdő kőszálain, megjelenik néha a' madarak királya a' havasi sas; és mezőség felőli erdőtlen határokon parlagsas is. Kánya, ülü, héja, és karvaj vadászszák a' gyengébb madarakat. Csirke után leselkedik csörgő szarka. Tornyaink fedeleze-teiben vercese cseveg, és búsan kuvikol mellette halál bagoly. Minerva fülesse, nagy és közép (strix bubo et otus) tudós komolysággal forgatja kerék fejét torda hasadék kőszálain és itt buhog Morfeusz madara is. Láttam szőlő hegyeinken bába szarkát, mely csalárd és változékony hangjaival, maga körül gyűjti ártatlan polgár társait, hogy őket szét szaggathassa. Kökény virágzástól fogva árpa érésig, hátra lé-

*) Ezen növény név-laistromot később külön ívben záratékul közleni igyekszünk. — Szerk.

vő éveink számát, megkérdezhetjük ugyan, a' hangos kakuktól, de ennek hazug profétátát sok szeres úpupolással gunyolja bubós babuk. Zöld-tarka-és küllő harkályok, kurtakalapács, és fakasz kopácsolják az egészségtelen fakérgeit. Fekete holló, közönséges varju, csóka és seregély ezzerenként sereglenek mezőinken. Zajgó szajkó (mátyás) tolvajkodik a' nagy berek magyará bokrai között. Vadgalamb és nyögő gerle szőlő hegyeken, fürj, lomhatuzok, fogoly madár és szalonka snef mezőken kácsa és csörgő récze tavak körül fárasztják madár vadászainkat; kelepelő gólya fészket nem láttam ugyan tordai házakon, de ötet sétálni láttam tordai mocsárokon, Libucz tojásaiból ettem jó ízű rántottát. Vadlúdak repülnek áthatárajokon miéinknél nagyobb tavak felé. Buvár, hód, nádi veréb, nádi rigó, nádi bika kevés számmal szállásolnak tavainkban. Szántóka, mezei és réti pacsirták, zsoldárokat énekelnek Czéresznek és Pánnak halmainkon völgyeinken. Fekete és sárga rigó, szemeti pinty, tengelicz, kenderike, és fülemile, nagy berekben hangversenyeznek, de ezen ingyen dalosakat gyakran fizetik puska roppanásokkal némely vad érzetű fiatal emberek, és néha nem fiatalok is*). Szívképző művelődésnek alsó fokán sem áll az olyan ember, ki virágos berekben sétálva, mellette vagy felette éneklő madarak ellövésében vagy ijesztésében gyönyörüségét tudja találni. Szívökben az ilyeneknek nincs morál, és ha fejükben van is, csak annyi becsü, mint meghalt pap feje alatti könyv, mert, még a' holló ostoba krá-

*) 1836ig — midőn ezen írás költ — így volt, de jelenen nincs így, mert meg van tiltva.

kogása is egészsítő hang azon dicső melodiában, melylyel a' madarak Istent magasztalnak és embert gyönyörködtetnek. Csíz és sármány csak teleni költöznek hozzánk távoli havasokról. Csáláncsattogató és ökör szem bujkálnak szőlőgyepükben. Füstí és házi fecskék házi barátaink. A' czinegék fajaiból még csak a' függőmadarat (*parus pendulinus*) említem meg, melynek mesterséges fészket láttam függeni a' posta réti berekben egy egersőnak Aranyos felé hajlott ágán.

A' két éltű állatok seregéből, tűzgyék vagy szalamandra mászkál a' király erdőben, zöldgyék mutatja fényes pikelyeit torda hasadék meleg kőszikláin, mezőinken sok a' fürgékgyék, vízi bornyu uszkálszéna mezőbeni posványokban; úgy gondolom, hogy tavaink körül meglehetne találni a' törökök kedves sztingoréját is? Békákkal és bigyókkal ismeretes nem vagyok.

Tordának kevés és rossz halai említést nem érdemlenek.

A' bogarak népes seregéből, pillangóink lepkeink, pilléink és fedélszárnyu bogaraink közül ismerkedjünk meg a' szebekkel, tanyázásaik helyeivel együtt.

Atalánta: ezen gyönyörű pillangó, hímes szárnyait lebegteti a' kis-útsza feletti szőlőgyepünk körül. Apolló: megjelenik a' nagy bereknek Keresztes felőli részeiben, bablevelű szakákon (*sedum Telephium*). Galatéa: közönséges. Pávaszem pillangó: nagy berek komlós részeiben tündöklenek kék szemei. Irisz: a' királyerdőnek veres és sárgakő alatti táblájában, az ottani körösfák virágzásakor sokat láthatni. Páfia: ezen szép pillangót Atalánta társaságában meg lehet találni. Antiopa: gyászol a'

nagy és kis berek füzesei között. Mácháon: repked veteményes kertekben. Árgusz közönséges, különösen tövisbokrok között. Pecsétes pillangó: veres pontos sárga szárnyait terengeti nagy berekben kánya és bankita bokrok virágain. Áglaja: ezt keresni kell császár szakállakon (*viola tricolor*). Átroposz: ez a' bús lepke, halálfü idomu czímerét mutatja a' kereszties mezőn, kolompér virágain. Fégea: sárga övét meglehet nézni hesdát erdőben. Elpénor: ez a' gyönyörű állat tanyázik szőlőbokrokon. Féniksz: Elpénor barátja. Páva pille: (*Pavonia*) művészileg rakott fészket ennek, rózsabokrokon találjuk. Hölg y: (*vinula*) tarba fátyolát szellőzteti a' nagy berekben, nyár- és fűzfák koronáin.

A' pillangászók gyűjteményeikből szép idomu egyvelegeket szoktak alkatni: rakjunk ezek körül, czífrázatul, néhány sor párkányokat is, fedélszárnyu szebb bogarakból:

Az első sorba fűzzünk aranyos cserbület (*scarabeus auratus*), melyet a' nagy tündér tetőjén termő csipke és parlagi rózsabokrok bokrétaiban megtalálhatunk. A' második sorba fűzzünk aranyos cizinczin bogarakat (*cerambix populneus*) nyárfákról; és aranyos futrinkákat, mezőken szedve. A' harmadikba csipkézetül, körözsogár fejeket, körözfákról, orgona lilákról és fagyalbokról; de ezeket kestyüs kézzel fejezzük le, hogy nedvök ujjaink begyeire hólyagokat ne huzzanak. A' negyedik sorba fűzzünk veres, sárga, és fekete fedelű, pontos vagy foltos fűskatákat, melyeket erdőn, mezőn kertekben találhatunk.

Vége: galacsinhajtó és csercserébülyből (cserebogár) rakjunk mind ezek alá árnyéklátokat. Az ilyen bogáregyvelegekből ké-

szült képek rámaítczifrán rakjuk ki szarvas-bogarak ágosbogos fényes szarvaival, melyek nyári estéken szőlőhegyeken szárnyalnak, rakhatunk ezek közé rákollókat is.

(Gyermekeket, kikben fejlődik a' tudás vágyja, az ilyen formálag rakott, növény- kő- vagy bogárkép-egyvelegek ismertetése által, könnyen és bámulatos haladással bélehet vezetni a' természet felséges országaiba, és ha, az okos tanító, természeti tárgyak ismertetésével erkölcsi tanúságokat is összefűz, fogékony szivökben a' megismért tárgyak örök emlék-jelei leendenek, a' mintegy beléjük varázslott erkölcsi ideáknak. — Mint a' tudalom (mathesis), rendszereteket és erős karaktert: úgy a' természet tanulása szelid erkölcsöt, érzékeny szívet, és lelket formál az emberben).

A' férgek seregéből, csak a' piócza nádályt említem meg, mely is a' virágostóban bőven terem. Többeket vizsgálni és feljegyezni, se időm se kedvem nem volt.

(Folytatása következik).

Téglási Erősei József.

OKOSSÁG ÉS FILOSÓFIA.

(Végzet.)

Az ember önhelyzetéből erőszakosan ki nem mozdúl, míg az érdekével egyezik. A' hosszas tapasztalástól vezetett okosság útmutatója. Bár mi felséges is fejedelmi méltósága, ő, a' mint a' közvéleményre, úgy országa mindenkori szükségeire is untalan jótékony bölcseséggel figyel, s magassága érzete által dőlős önkényre soha sem csá-